

Наталія Бойко

ОСНОВНІ ЕТАПИ ЖИТТЄВОГО ШЛЯХУ Ю. С. ВІНОГРАДСЬКОГО

У статті схартеризовано життєвий шлях сосницького краєзнавця Ю. С. Виноградського. Визначено основні напрямки його діяльності на різних етапах життя, сферу наукових інтересів, внесок у розвиток пам'яткоохоронної та краєзнавчої справи на Чернігівщині.

Ключові слова: Ю. С. Виноградський, Сосниця, краєзнавство, пам'яткоохоронна діяльність, музей.

За умови піднесення самосвідомості української нації особливої актуальності набуває вивчення регіональної історії. Студії сучасних дослідників історії Чернігово-Сіверщини значною мірою завдячують напрацюванням попередників, до числа яких слід віднести Юрія Степановича Виноградського – краєзнавця, фундатора Сосницького краєзнавчого музею, який нині носить ім'я свого засновника. Дослідник минулого активно долучився до становлення сучасної мережі музейних закладів у Чернігові та Сосниці.

Окремі газетні публікації, присвячені Ю. С. Виноградському, почали з'являтися ще за його життя. Їх автори акцентували увагу на діяльності історика-пошуковця, пов'язаній із Сосницьким краєзнавчим музеєм¹. Характеристики наукового доробку дослідника містять статті І. Л. Сороки «Слово про ентузіаста-краєзнавця», оприлюдненій у 1964 р.², та В. П. Петрова «Краєзнавець Ю. С. Виноградський», яка вийшла друком у 1966 р. Порушене питання про публікацію праць краєзнавця окремим виданням залишається актуальним понині³.

У незалежній Україні зросла увага дослідників до особистості та наукового доробку Ю. С. Виноградського. Сучасні науковці О. Б. Коваленко, В. М. Пригоровський, В. В. Ткаченко, Л. В. Ясновська наголошують на пам'яткоохоронній та краєзнавчій діяльності, археологічних студіях⁴. Докладну інформацію щодо життєвого шляху Ю. С. Виноградського містять публікації І. Ф. Дяченка та М. П. Адаменка. Обидва автори були особисто знайомі з краєзнавцем. Студії І. Ф. Дяченка оприлюднені у циклі публікацій, присвячених 70-річчю заснування Сосницького краєзнавчого музею ім. Ю. С. Виноградського⁵. У 2013 р. вийшов друком публіцистичний нарис М. П. Адаменка «Володар казкових скарбів», у якому вміщено нововиявлені джерела з біографії краєзнавця⁶.

Проте життєпис Ю. С. Виноградського понині містить чимало «білих плям». Саме тому детальне вивчення усіх етапів життєвого шляху дослідника є важливим завданням сучасних науковців.

Юрій Степанович Виноградський походив з родини спадкових священиків. Ще на початку XIX ст. Іоан Виноградський (прадід Ю. С. Виноградського) був настоятелем Троїцької церкви с. Гринів Стародубського повіту⁷.

Філіп Іоанович Виноградський (дід Ю. С. Виноградського) народився близько 1798–1799 р.⁸ Після закінчення навчання у Чернігівській духовній семінарії 26 травня 1830 р. служив у тій самій церкві, що і батько⁹. Його старший син Степан Філіпович Виноградський (батько Ю. С. Виноградського) народився приблизно у 1830–1831 рр.

© Бойко Наталія Олексіївна – аспірантка кафедри історії та археології Українського Інституту історії, етнології та правознавства ім. О. М. Лазаревського ЧНПУ ім. Т. Г. Шевченка.

Він навчався у Чернігівській духовній семінарії, після чого був рукопокладений і з 22 липня 1857 р. розпочав служіння у Покровській церкві у Сосниці. С. Ф. Виноградський активно займався просвітницькою та громадською діяльністю: відвідував злочинців у сосницьких в'язницях, виголошував катехизаційні повчання у публічних місцях, був законовчителем та депутатом з розмежування земель¹⁰.

С. Ф. Виноградський з дружиною Анастасією Іванівною мав 6 синів: Миколу (бл. 1859 р. н.), Василя (бл. 1862 р. н.), Федора (бл. 1864 р. н.), Олександра (1867 р. н.), Михайла (бл. 1878 р. н.) та Георгія (Юрія) (1873 р. н.)¹¹.

Юрій Степанович Виноградський народився 23 квітня 1873 р. у Сосниці¹². У автобіографії він згадував дитячі роки: «Працю я поставив в основу життя. Цьому сприяло працелюбство моєї матері. Першими моїми вихователями, крім неї, були: луг, річка Убідь і ліс»¹³.

Після закінчення Сосницького парафіяльного училища Ю. С. Виноградський навчався у Чернігівській чоловічій гімназії. Четвертий рік навчання він провів у Петербурзькій шостій гімназії, куди переїхав через сімейні обставини. У Санкт-Петербурзі Ю. С. Виноградський сидів за однією партою з Ламанським (він припускав, що це міг бути син В. І. Ламанського – засновника історичної школи російських славістів, громадського діяча), про якого у нього залишились приємні враження¹⁴. Втім, тітка, до якої Ю. С. Виноградський виїхав, невдовзі залишила Петербург, і юнак повернувся до Чернігова. Тут у 1888 р. він продовжив навчання у п'ятому класі Чернігівської гімназії, яку закінчив у 1892 р.

Дослідник зазначав, що вчителі гімназії були обмежені програмами, тому мислячі гімназисти доповнювали навчання самоосвітою, беручи участь у гімназійних підпільних гуртках, бібліотеках¹⁵. У 1889 р. Ю. С. Виноградський став одним із організаторів гуртка самоосвіти, до якого входило 6 гімназистів та 4 гімназистки, віком 16–17 років. Цей гурток не мав ані статуту, ані програми. Всіх об'єднувало прагнення до чого-небудь нового, позбавленого обмежень та утисків керівництва гімназії¹⁶. Вони збирались у одному із будинків на Старо-Стриженській вулиці, де вивчали нелегальні видання, переважно львівські: «Зоря», «Дзвіночок», «Діло»; зустрічались з громадськими діячами, котрі приїздили з Києва¹⁷. Таємницю існування підпільної бібліотеки не вдалося розкрити керівництву гімназії. Вона розташовувалася у будинку, що належав М. Я. Могилянському – батькові М. М. Могилянського – близького товариша Ю. С. Виноградського, з яким він познайомився ще у 8 класі гімназії та сидів за однією партою. Оскільки М. Я. Могилянський обіймав посаду товариша голови Чернігівського окружного суду, ніякі обшуки українській бібліотеці не загрожували¹⁸.

Ю. С. Виноградський із особливою вдячністю згадував учителів В. О. Круковського та П. Н. Соловського. Під час випускного іспиту майбутній краєзнавець отримав найвищу оцінку за твір на тему: «Слово о полку Ігоревім як пам'ятка архаїчної поезії». Закінчив навчання він із срібною медаллю¹⁹.

Вищу освіту Ю. С. Виноградський здобув у Київському університеті св. Володимира впродовж 1892–1896 рр. Паралельно слухав лекції з історії та філології. Час, що залишався після лекцій і репетиторства, віддавав краєзнавству, філології, історії. Канікули проводив у подорожах, збираючи фольклорні та етнографічні матеріали²⁰. Ю. С. Виноградський був у числі найдіяльніших організаторів Чернігівського студентського земляцтва і у його статуті записав девіз: «Вірно служити народові»²¹. Після закінчення навчання він здобув диплом другого ступеня²².

Постановою старшого представника Варшавської судової палати від 24 жовтня 1897 р. Ю. С. Виноградського було прийнято на службу молодшим кандидатом²³. Уже наступного року він став помічником секретаря судової палати²⁴.

14 січня 1898 р. Ю. С. Виноградський одружився з донькою колезького секретаря Наталією Семенівною Зубок-Мокієвською (1877 р. н.)²⁵.

У 1902 р., згідно з розпорядженням голови Тимчасової комісії для спостереження за побудовою і переоблаштуванням приміщення Варшавського головного архіву давніх актів, виконував обов'язки діловода цієї комісії²⁶.

З 1902 р. Ю. С. Виноградський мав чин титулярного радника²⁷, з 1905 р. – колезького

асесора²⁸. 19 травня 1907 р. він був призначений членом Петроківського окружного суду²⁹. Згодом Ю. С. Виноградський продовжив службу у Варшавському окружному суді, але вже на посаді члена цього суду³⁰.

Окрім успішної професійної діяльності, Ю. С. Виноградський знаходив час для краєзнавчої роботи. Зокрема, у автобіографії він зазначав, що під час перебування у Варшаві працював у архівах, бібліотеці, де вивчав матеріали з історії та етнографії Чернігівщини³¹. Крім того, у 1906 р. він був обраний до Товариства історії, філології та права при Варшавському університеті³².

У 1906 р. Ю. С. Виноградський закінчив першу наукову працю на тему: «До діалектології Задесення», яка ґрунтувалась на його особистих спостереженнях та записах, розпочатих ще у 1889 р. Проте ця робота вийшла друком лише у 1928 р.³³

Слід зауважити, що одночасно з Ю. С. Виноградським на польських землях перебували його брати Микола, Михайло, Василь та Федір, які також зробили успішну кар'єру у судовій сфері³⁴. Ще один брат – Олександр неодноразово обирався міським головою Сосниць³⁵.

У 1915 р. у зв'язку з наступом країн Четвертного союзу Ю. С. Виноградський був евакуйований до Чернігова. Того ж року він став членом Чернігівської губернської вченої архівної комісії³⁶.

У добу визвольних змагань краєзнавець зосередився переважно на громадській та науковій діяльності і не долучався до тих чи інших політичних сил³⁷. Ю. С. Виноградський був одним з фундаторів громадського Комітету охорони пам'яток мистецтва і старовини, який діяв у 1917–1918 рр. на Чернігівщині³⁸. Наприкінці грудня 1917 р. він був обраний товаришем голови комітету³⁹. Іншою вагомою подією у культурному житті Чернігова, до якої також долучився Ю. С. Виноградський, стало заснування наприкінці 1917 р. першого на Чернігівщині українського видавничого товариства «Сіверянська думка», яке порушило питання про стабільне забезпечення читачів новими українськими виданнями⁴⁰. На першому загальному зібранні членів-засновників була створена рада, головою якої став В. Л. Модзалевський, а товаришем голови – Ю. С. Виноградський⁴¹. На початку 1919 р. з Чернігова виїхали активні діячі ради Товариства – В. Л. Модзалевський та О. О. Соловійов, до того ж далася взнаки економічна руїна, тому восени 1919 р. видавниче товариство припинило свою діяльність⁴².

У 1919 р. Ю. С. Виноградський став першим головою Чернігівського губернського комітету охорони пам'яток мистецтва і старовини⁴³. Його було призначено на цю посаду як особу, що має глибокі знання з історії Чернігівського краю, а також з архівознавства та музеєзнавства⁴⁴. Діяльність губкопмісу полягала у безпосередній опіці над музейними та архівними установами, збиранні предметів старовини та мистецтва. З цією метою у підпорядкування комітету передали ряд музейних установ: Музей української старовини В. В. Тарновського (перейменований у І Радянський музей), Об'єднаний музей міський та архівної комісії (ІІ Радянський музей), Архів колишнього губернського правління у «Будинку Мазепи» на Валу (І Радянський архів). Крім того, було взято на облік колекції та окремі предмети старовини та мистецтва в антикварних магазинах, 5 архівів та бібліотек Чернігова, у тому числі бібліотеку М. М. Коцюбинського⁴⁵. Наприкінці 1919 р. комітет фактично припинив діяльність внаслідок відсутності фінансування⁴⁶. Проте діяльність цієї установи на чолі з Ю. С. Виноградським являла собою загалом успішну спробу захистити історичні пам'ятки.

Навесні 1920 р. Ю. С. Виноградський очолив екскурсійне бюро⁴⁷. У квітні 1920 р. його обрали головою відновленої Чернігівської губернської вченої архівної комісії⁴⁸.

7 квітня 1920 р. на засіданні колегії Губнаросвіти було вирішено командувати Ю. С. Виноградського до архівів губернських закладів, які мають історичну цінність, з метою їх порятунку від знищення⁴⁹.

1 липня 1920 р. зусиллями Ю. С. Виноградського у Сосниці було відкрито один з перших в Україні історико-археологічний та етнографічний музей⁵⁰. 20 липня 1920 р. краєзнавця було офіційно призначено його завідувачем⁵¹.

Станом на 1 січня 1922 р., Сосницький історико-етнографічно-археологічний

музей перебував у підпорядкуванні Сосницької упрнаросвіти. В установі було три основні відділи: археологічний, історичний, етнографічний. Колекція музею налічувала 57 експонатів. Персонал музею був представлений лише директором – Ю. С. Виноградським. Приміщення музею було тимчасовим і непридатним. Незважаючи на це, у 1921 р. у музеї було проведено 13 екскурсій (234 екскурсанти)⁵².

У анкеті музею, складеній для звітів діяльності Чернігівського губоно та його підвідділів у 1924 р., зазначалося, що завідувач музеєм – Ю. С. Виноградський був безземельним, безпартійним. До друку готувалися його рукописи «Чернігівська старовина» та «Матеріали для изучения народных говоров Черниговской губернии». Штат музею складався з завідувача, а також сторожа, який перебував у штаті Народної бібліотеки, розташованої в одному будинку з музеєм⁵³. За 1923 р. Ю. С. Виноградський отримав платню у розмірі 22000 крб. У 1924 р. з місцевих коштів отримував 7 крб. 40 коп. у місяць. Інших коштів на музей не виділяли⁵⁴. 1 січня 1926 р. Сосницький музей уперше отримав невеликий бюджет, кількість експонатів досягла 689, станом на 1 січня 1930 р. їх було 1766⁵⁵.

24 червня 1938 р. Ю. С. Виноградський був звинувачений як «учасник української націоналістичної організації, її ідейний керівник»⁵⁶. 28 червня 1938 р. у нього було проведено обшук⁵⁷. Попри те, що речових доказів не виявили⁵⁸, деякі речі та книги були знищені⁵⁹. Син краєзнавця Д. Ю. Виноградський у листі І. Ф. Дяченку писав, що батька знали і цінували Михайло та Олександр Грушевські, але їх листи науково-історичного змісту загинули після арешту Ю. С. Виноградського⁶⁰.

28 червня 1938 р. Ю. С. Виноградський був заарештований⁶¹. 5 липня 1938 р. була ухвалена постанова, за якою Ю. С. Виноградський звинувачувався за статтю 54-2 (збройне повстання) та 54-11 (участь у контрреволюційній організації)⁶². У звинуваченні від 14 вересня 1938 р. зазначалося, що органами НКВС була викрита «антирадянська українська націоналістична повстанська організація, яка ставила своєю метою усунення радянської влади шляхом військового повстання, відрив України від СРСР та створення самостійної української буржуазно-демократичної республіки». Одним з її активних учасників визнавався Ю. С. Виноградський. Зазначалося, що він з 1921 р. «був втягнутий Кошевим Олексієм Михайловичем – вчителем м. Сосниці. З 1923 р. він встановив організаційний зв'язок з науковими співробітниками Академії наук Квітко і Курило. У 1925 р. був втягнутий до контрреволюційної агітації професором одного з ленінградських вузів Андрієвським Іваном Михайловичем»⁶³.

У «Покаянні» від 30 грудня 1938 р. Ю. С. Виноградський засвідчив, що визнав себе винним, оскільки був наляканий розмовами про ув'язнення⁶⁴. Постановою заступника обласного прокурора від 20 березня 1939 р. визнавалось, що виявлено недостатньо звинувачувальних матеріалів проти Ю. С. Виноградського, тому слідство у справі необхідно припинити⁶⁵. 19 травня 1939 р. він був звільнений. Загалом краєзнавець перебував в ув'язненні 11 місяців 21 день⁶⁶. 20 червня 1997 р. з огляду на відсутність складу злочину на Ю. С. Виноградського поширилася дія закону УРСР про реабілітацію жертв політичних репресій від 17 квітня 1991 р.⁶⁷

Утім, після звільнення з ув'язнення Ю. С. Виноградського було усунуто від керівництва музеєм, у якому він залишався працювати на посаді наукового співробітника.

Під час нацистської окупації, попри всі зусилля Ю. С. Виноградського, музей зазнав певних утрат⁶⁸. Після визволення Сосниці музей знову зайняв своє приміщення і відновив діяльність. У 1945 р. краєзнавець був нагороджений медаллю «За доблесну працю у Великій Вітчизняній війні 1941–1945 рр.»⁶⁹.

На жаль, на схилі літ Ю. С. Виноградський зазнав утисків і нерозуміння з боку місцевого керівництва. Це виявилось, зокрема, у зазіханнях нового голови Сосницької селищної ради Т. Я. Драгунцова на садибу Виноградських. Проте краєзнавцю вдалося її відстояти⁷⁰.

Нове керівництво та співробітники музею не поділяли наукового запалу Ю. С. Виноградського. Подекуди, на його думку, вони засвідчували цілковиту некомпетентність⁷¹. Краєзнавець радив колегам вивчати фонди музею, збирати матеріали періоду Великої Вітчизняної війни, оскільки збирався оформити експозицію, присвячену цій

сторінці історії краю. Втім, до нього не дослухалися⁷². Ю. С. Виноградський вирішив опрацювати старовинні книжки, слов'янську літературу, однак і цього робити не вдавалося⁷³. Дослідник мав виконувати усі вимоги нового керівництва навіть з приводу публікацій. Так, у листі до вченого-філолога О. П. Могилянського від 11 листопада 1960 р. Ю. С. Виноградський писав: «Продовжую писати замітки для місцевої газети «Червоний Прапор». Корюся наполегливій вимозі Д. І. Лав'юка писати їх у хронологічній послідовності з метою використання для окремого їх видання»⁷⁴.

Слід зауважити, що більшість останніх публікацій виходили під подвійним авторством – Д. І. Лав'юк та Ю. С. Виноградський. Пояснення цьому знаходимо у листі до краєзнавця і бібліографа Д. О. Бочкова від 5 січня 1959 р.: «пишу «наше», бо вище згаданий директор приймає участь у цих повідомленнях, сприяючи їх фотографуванню та подібними діями»⁷⁵.

Краєзнавець був обурений, коли дізнався, що праці П. Могили та інші рідкісні видання було передано Чернігівському історичному музею, оскільки їх нібито не було де зберігати⁷⁶. За кілька днів він припинив роботу в музеї у віці майже 80 років⁷⁷. Утім, у листі від 23 лютого 1953 р. до Д. О. Бочкова він зазначав, що змушений залишити роботу в Сосницькому краєзнавчому музеї внаслідок проблем зі здоров'ям⁷⁸.

Останні роки життя Ю. С. Виноградський продовжував напружено працювати. Його краєзнавчі розвідки постійно публікувалися у районній газеті «Червоний прапор». Він надавав інформацію щодо Сосниччини установам та громадянам⁷⁹.

Про авторитет Ю. С. Виноградського серед тогочасної інтелігенції свідчить листування, що зберігається нині у Інституті рукопису Національної бібліотеки України ім. В. І. Вернадського НАН України та у Сосницькому краєзнавчому музеї ім. Ю. С. Виноградського. Зокрема, у 1950-х рр. активно тривало листування з доктором біологічних наук, лікарем та ветеринаром А. І. Метьолькіним. Спочатку воно мало суто науковий характер і стосувалося передусім діяльності видатних лікарів XVIII ст., пов'язаних з Чернігівщиною, – О. Ф. Шафонського та Д. С. Самойловича⁸⁰. У листі від 23 грудня 1951 р. А. І. Метьолькін просив краєзнавця порушити клопотання перед Чернігівською міською радою про перейменування однієї з вулиць на честь О. Ф. Шафонського, а іншій вулиці надати ім'я Д. С. Самойловича і встановити меморіальну дошку на стіні Чернігівського колегіуму, в якому він навчався⁸¹. Згодом переписка набула товариського характеру.

Теплий характер мало листування Ю. С. Виноградського з філологом О. П. Могилянським⁸². Краєзнавець ділився з ним занепокоєнням з приводу колективної праці «Земля Сосницька», яка мала бути написана у співавторстві з тодішнім директором Сосницького краєзнавчого музею Д. І. Лав'юком. Ю. С. Виноградський підготував власну частину праці до друку, але її публікація гальмувалась. Дослідник міркував над можливістю її окремого видання⁸³. За словами краєзнавця, він уклав у неї багаж знань, зібраний протягом життя⁸⁴. На жаль, цю ідею так і не було реалізовано. Окремі примірники цієї праці зберігаються у вигляді машинопису в Сосницькому краєзнавчому музеї та в Інституті рукопису Національної бібліотеки України ім. В. І. Вернадського⁸⁵.

Краєзнавець співпрацював з дружиною О. П. Довженка Ю. І. Солнцевою. Під час екранізації повісті «Зачарована Десна» вона керувала натурними зйомками у тих місцях, де пройшли дитячі роки О. П. Довженка. Ю. І. Солнцева консультувалася з Ю. С. Виноградським, якому на час народження митця було вже більше двадцяти років⁸⁶. Окрім того, краєзнавцю належить ґрунтовне дослідження роду О. П. Довженка⁸⁷.

Московський архітектор П. Д. Барановський, який реставрував П'ятницьку церкву в Чернігові, у 1959 р. відвідував Ю. С. Виноградського. Реставратора настільки зацікавив один з глиняних експонатів Сосницького краєзнавчого музею, що наступного дня він відвіз його до Чернігова, щоб зробити зліпок⁸⁸.

У останні роки життя Ю. С. Виноградський мешкав з дружиною Наталією Семєнівною та з племінницею Вірою Вікторівною Гаськевич, яка працювала вчителькою англійської мови у сосницькій середній школі. Доля племінниці була, вочевидь, небайдужа краєзнавцеві, оскільки у 1956 р. він звернувся до Д. О. Бочкова з проханням

допомогти їй: збільшити кількість годин у школі⁸⁹. Зрештою, у 1957 р. В. В. Гаськевич вийшла на пенсію⁹⁰.

Лист Ю. С. Виноградського до Д. О. Бочкова від 10 січня 1958 р. свідчить про доволі тяжкі умови життя краєзнавця: «Зараз я отримав листа від директора Чернігівського музею з проханням розпочати нову роботу, у даному випадку про археологічні пам'ятки Чернігівщини для пугівника по ній. Доведеться знову попрацювати, хоча здоров'я, особливо зір, значно послабшало... Окрім того, в будинку лише 6 градусів тепла»⁹¹. У листі до Д. О. Бочкова від 5 січня 1959 р. дослідник схарактеризував власне життя: «Останнім часом, з початком осінніх холодів, не виходжу з будинку... За час «безвидного стану» написав з десяток невеликих нарисів, в основу яких покладено опис експонатів Сосницького краєзнавчого музею»⁹². Ю. С. Виноградський зауважував, що після смерті М. Я. Рудинського у нього припинились джерела наукової інформації з Інституту археології АН УРСР. Утім дослідник мав наукові контакти з авторитетними археологами Н. П. Амбургер, С. С. Березанською, Д. К. Березовцем, І. І. Ляпушкіним, О. П. Чернишом та І. Г. Шовкоплясом⁹³. Крім того, до кола його наукового спілкування входили такі науковці, як доктор історичних наук М. Я. Рудинський, доктор філологічних наук Ф. Т. Жилка, історик О. Н. Мельниківська, літератор О. П. Могилянський та інші⁹⁴.

Навіть у 91-річному віці Ю. С. Виноградський продовжував працювати, зокрема, написав до районної газети «Колгоспна правда» статтю «По воді в Менському районі»⁹⁵. Це коштувало значних зусиль краєзнавцю: «Уже два роки лежу у ліжку після операції... Встаю, та й то не кожного дня, на 3–4 години. Не відмовився, а погодився приймати участь в «Описі УСРР» за пропозицією Чернігівського історичного музею. Я маю пояснити назви населених пунктів, а їх дуже багато...»⁹⁶. Відтак дослідник узяв участь у підготовці матеріалів про Сосницький район для багатотомної «Історії міст і сіл УРСР»⁹⁷.

Цікаві подробиці останніх років Ю. С. Виноградського містить його листування з письменником О. М. Підсухою за 1963–1964 рр. Краєзнавець турбувався щодо публікації своїх праць у київських видавництвах, зокрема у Київському обласному книжковому газетному видавництві прагнув опублікувати «Перші звістки про міста й села Чернігівщини та походження назв населених пунктів та об'єктів природи»⁹⁸. Також дослідник з нетерпінням очікував видання студії про кобзарів та лірників⁹⁹.

У листуванні з О. М. Підсухою Ю. С. Виноградський згадував своїх відвідувачів: заступника голови Чернігівського облвиконкому, завідувача обласним відділом культури¹⁰⁰. У листі від 29 червня 1964 р. дослідник зазначав: «Відвідують мене туристи – учні місцевих шкіл. Бувають інтересні екскурсанти, як-от 15–20 дівчат і 1 хлопець з Менської середньої школи. Я розповідав їм про свої дитячі й юнацькі літа, про різні зустрічі й співав «І шумить, і гуде, дрібний дощик іде» латинською мовою»¹⁰¹. У 1958 р. дослідник став почесним головою учнівського товариства «Юний краєзнавець»¹⁰².

Цікаво відзначити, що наукові установи вітали Ю. С. Виноградського з особистими святами, насамперед із днем народження¹⁰³. Це засвідчує авторитет, який мав Ю. С. Виноградський у наукових колах.

За прожиті 92 роки понад 70 він віддав краєзнавству, залишивши по собі неоціненну скарбницю знань¹⁰⁴. Ю. С. Виноградський помер 4 березня 1965 р. у Сосниці. Похований на сосницькому Митрофанівському кладовищі¹⁰⁵.

У Ю. С. Виноградського та його дружини Н. С. Виноградської були сини Андрій, Дмитро та донька Ірина. Андрій Юрійович Виноградський народився у 1898 р.¹⁰⁶, закінчив Варшавську п'яту чоловічу гімназію¹⁰⁷. Він був представником від Сосниччини на Губернському українському з'їзді, який відбувся у Чернігові 8–10 червня 1917 р., згодом був обраний до складу Губернської української ради.¹⁰⁸ З 1921 р. він став членом природничої секції Сосницького науково-дослідного товариства¹⁰⁹. У 1920-х рр. А. Ю. Виноградський закінчив Київський політехнічний інститут, після чого працював інженером у Києві. У 1962 р. вийшла друком його праця «Посібник машиніста дизельної електростанції», чим пишався Ю. С. Виноградський¹¹⁰.

Донька Ю. С. Виноградського, Ірина, народилася 22 квітня 1900 р.¹¹¹ У 1917 р.

вона із золотою медаллю закінчила Чернігівську жіночу гімназію І. І. Заостровської¹¹². Після навчання на історико-філологічному факультеті Вищого інституту народної освіти¹¹³ вона працювала вчителькою у Києві, згодом разом із чоловіком С. Л. Каретою мешкала у Москві, де він обіймав посаду директора школи. Її чоловік був репресований, після реабілітації працював завучем і вчителем літератури у одній з московських шкіл. Вони кожного літа приїжджали до Сосниці, де зупинялись у Ю. С. Виноградського¹¹⁴.

Ще один син Ю. С. Виноградського – Дмитро народився 13 липня 1915 р. Він закінчив Другу сосницьку трудову семирічну школу, Конотопські короткотермінові вчительські курси, Сосницький вечірній робітфак. Працював учителем, з 1931 р. був членом місцевого профспілки Робос, головою її місцевого¹¹⁵. Закінчив геолого-географічний факультет Київського державного університету.¹¹⁶ Пізніше був головним інженером управління «Київавтошлях»¹¹⁷.

У незалежній Україні пам'ять про Ю. С. Виноградського почала відновлюватись. Сосницький краєзнавчий музей у рік 120-ліття від дня народження свого засновника отримав його ім'я¹¹⁸. Рішенням сесії Сосницької районної ради народних депутатів від 5 лютого 1993 р. вулицю, на якій стоїть музей, також було перейменовано на честь Ю. С. Виноградського¹¹⁹. З нагоди святкування 75-річчя Сосницького краєзнавчого музею було випущено конверт з портретом Ю. С. Виноградського¹²⁰. У музеї нині є спеціальний стенд, присвячений засновнику, експонатами якого є документи та особисті речі Ю. С. Виноградського.

У квітні 2014 р. переможцем районного конкурсу «Перлини Сосниччини» у номінації «Імена славетних земляків» стала робота авторського колективу Сосницького краєзнавчого музею ім. Ю. С. Виноградського «Ю. С. Виноградський – фундатор і перший директор музею»¹²¹.

Отже, Ю. С. Виноградський більшу частину життя присвятив краєзнавчій справі на Чернігово-Сіверщині, зробив вагомий внесок у становлення сучасної мережі музейних закладів Чернігівщини. Зібрані ним колекції понині залишаються основою експозиції заснованого ним Сосницького краєзнавчого музею ім. Ю. С. Виноградського. Плідна діяльність краєзнавця здобула високу оцінку його сучасників, а науковий доробок є важливим для дослідників, що вивчають історію Чернігово-Сіверщини на сучасному етапі.

1. Дрозд В. Подих віків / В. Дрозд // Комсомолец Чернігівщини. – 1961. – 16 липня; Єдомаха І. Найстаріший краєзнавець області / І. Єдомаха // Деснянська правда. – 1960. – 23 жовтня. – С. 2; Проценко О. Людина невичерпних знань і енергії / О. Проценко // Червоний прапор. – 1959. – 4 листопада; Решедько Н. Вірність / Н. Решедько // Деснянська правда. – 1973. – 19 квітня. – С. 4.

2. Сорока І. Л. Слово про ентузіаста-краєзнавця / І. Л. Сорока // Народна творчість та етнографія. – 1964. – С. 58–60.

3. Петров В. П. Краєзнавець Ю. С. Виноградський / В. П. Петров // Український історичний журнал. – 1966. – №1. – С. 116–117.

4. Коваленко О. Б. Виноградський Юрій Степанович / О. Б. Коваленко // Енциклопедія сучасної України. Т. IV. – К., 2005. – С. 428; Коваленко О. Б. Виноградський Юрій Степанович / О. Б. Коваленко, В. В. Ткаченко, Л. В. Ясновська // Репресоване краєзнавство (20–30-ті роки). – К., 1991. – С. 335–336; Коваленко О. На варті духовних скарбів України: архівісти Чернігівщини 20 – 30-х рр. / О. Коваленко // Сіверянський літопис. – 1999. – № 2. – С. 106–107; Ткаченко В. В. Історичне краєзнавство: Чернігово-Сіверщина у перше пожовтнєве двадцятиріччя / В. В. Ткаченко. – К., 2007. – 215 с.; Ткаченко В. В. Ю. С. Виноградський про археологічні роботи Сосницького історико-краєзнавчого музею (1920 – 1955 рр.) / В. В. Ткаченко, Л. В. Ясновська // Минуле Сосниці та її околиць. – Чернігів, 1990. – С. 14–15; Ясновська Л. Старожитності IX – XIII ст. Мізинської округи / Л. Ясновська // Сіверянський літопис. – 2008. – № 6. – С. 30–34; Пригоровський В. Залюблений у

- землю Сіверську (Ю. С. Виноградський): [історико-краєзнавчий нарис] / В. Пригоровський. – Чернігів, 2004. – 56 с.
5. Дяченко І. Творець відкритої книги / І. Дяченко // Радянський патріот. – 1990. – 19 червня. – С. 2; 26 червня. – С. 3; 5 липня. – С. 3; 12 липня. – С. 3; 19 липня. – С. 3.
6. Адаменко М. П. Володар казкових скарбів / М. П. Адаменко. – Ніжин, 2013. – 288 с.
7. Державний архів Чернігівської області (далі – Держархів Чернігівської області), ф. 679, оп. 2, спр. 3153, арк. 1.
8. Держархів Чернігівської області, ф. 679, оп. 2, спр. 3153, арк. 4.
9. Держархів Чернігівської області, ф. 679, оп. 2, спр. 4849, арк. 100–101 зв.
10. Держархів Чернігівської області, ф. 458, оп. 1, спр. 6, арк. 17–19.
11. Держархів Чернігівської області, ф. 458, оп. 1, спр. 6, арк. 18 зв.–19.
12. Виноградський Ю. С. Автобіографія // Сосницький краєзнавчий музей ім. Ю. С. Виноградського (далі – СКМ), інв. № 855, 3, арк. 1.
13. Там само, арк. 1.
14. Інститут рукопису Національної бібліотеки України НАН України ім. В. І. Вернадського (далі – ІР НБУ ім. В. І. Вернадського), ф. 123, спр. 358, арк. 2.
15. ІР НБУ ім. В. І. Вернадського, ф. 131, спр. 2, арк. 1 зв.
16. Виноградський Ю. С. Из воспоминаний о годах юности // СКМ, інв. № 859, арк. 1.
17. Виноградський Ю. С. О встрече с писателем Кононенко [1960], інв. № 2741, арк. 1.
18. ІР НБУ ім. В. І. Вернадського, ф. 131, спр. 2, арк. 2.
19. Виноградський Ю. С. Спогади про роки учнівства в Чернігові (Деякі обставини і факти), 1963 // СКМ, інв. № 858, арк. 4 зв.
20. Линюк Л. «Працю я поставив в основу життя» / Л. Линюк // Деснянська правда. – 1990. – 14 липня. – С. 4.
21. Пригоровський В. Народознавчі дослідження Юрія Виноградського / В. Пригоровський // Народна творчість та етнографія. – 1993. – № 4. – С. 23–31.
22. Державний архів м. Києва, ф. 16, оп. 464, спр. 2008, арк. 7 зв.
23. Там само, арк. 7 зв.
24. Памятная книга Варшавского судебного округа на 1898 р. – Варшава, 1898. – С. 13.
25. Державний архів м. Києва, ф. 16, оп. 464, спр. 2008, арк. 8.
26. Там само, арк. 10 зв., 15 зв.
27. Там само, арк. 17.
28. Там само, арк. 17.
29. Там само, арк. 17.
30. Памятная книга Варшавского судебного округа на 1914 р. – Варшава, 1914. – С. 9.
31. Виноградський Ю. С. Автобіографія // СКМ, інв. № 855, 1 зв.–2.
32. Там само, арк. 1 зв.–2.
33. Там само, арк. 1 зв.–2.
34. Памятная книга Варшавского судебного округа на 1898 р. // Варшава, 1898. – С. 37; Памятная книга Варшавского судебного округа на 1910 р. // Варшава, 1910. – С. 45.
35. Держархів Чернігівської області, ф. 145, оп. 3, спр. 2212, арк. 21–35 зв.; ф. 145, оп. 1, спр. 851, арк. 128–129.
36. Виноградський Ю. С. Автобіографія // СКМ, інв. № 855, арк. 1 зв.–2.
37. Сосниця і Сосниччина на хвилях віків [Авт.-упоряд. М. П. Адаменко та ін.]. – К., 2005. – С. 129.
38. Коваленко О. На варті духовних скарбів України: архівісти Чернігівщини 20–30-х рр. / О. Коваленко // Сіверянський літопис. – 1999. – № 2. – С. 106–107.
39. Комітет охорони пам'яток старовини і мистецтва на Чернігівщині // Черниговская жизнь. – 1917. – 21 грудня – С. 4.

40. Тась Д. Українські видавництва в Чернігові / Д. Тась // «Я думав, які теми були б цікаві...». Праці Григорія Кураса, спогади й матеріали українського історика. – Чернігів, 2010. – С. 69.
41. Українське видавничє товариство «Сіверянська Думка» // Черниговский край. – 1917. – 21 грудня – С. 4.
42. Тась Д. Українські видавництва в Чернігові / Д. Тась // «Я думав, які теми були б цікаві...». Праці Григорія Кураса, спогади й матеріали українського історика. – Чернігів, 2010. – С. 70.
43. Коваленко О. Б. Виноградський Юрій Степанович / О. Б. Коваленко // Коваленко О. Б., Ткаченко В. В., Ясновська Л. В. Репресоване краєзнавство (20 – 30-ті роки). – К., 1991. – С. 335–336.
44. Посвідчення про те, що Ю. С. Виноградський перебуває на службі у Чернігівському губернському відділі народної освіти // СКМ, інв. № 2784, 1 арк.
45. Державний архів Чернігівської області, ф. Р-593, оп. 1, спр. 54, арк. 15 зв.; Виноградський Ю. Из воспоминаний Ю. С. Виноградского // Сосницький краєзнавчий музей імені Ю. С. Виноградського (далі – СКМ), арк. 2.
46. Держархів Чернігівської області, ф. Р-593, оп. 1, спр. 53, арк. 48.
47. Держархів Чернігівської області, ф. Р-593, оп. 1, спр. 314, арк. 1–1 зв.
48. Коваленко О. На варті духовних скарбів України: архівісти Чернігівщини 20 – 30-х рр. / О. Коваленко // Сіверянський літопис. – 1999. – № 2. – С. 106.
49. Держархів Чернігівської області, ф. Р-593, спр. 95, арк. 65.
50. Кравченко М. Ходив і в сусідні повіти... / М. Кравченко // Радянський патріот. – 1993. – 24 квітня. – С. 4.
51. Виноградський Ю. С. К Истории Сосницкого музея [Сосница, 1952] // СКМ, 4 арк.
52. Держархів Чернігівської області, ф. Р-942, оп. 1, спр. 4779, 1 арк.
53. Держархів Чернігівської області, ф. Р-593, оп. 1, спр. 1862, арк. 289.
54. Там само, арк. 289.
55. Виноградський Ю. Скромна культосвітня установа / Ю. Виноградський // Зоря комуні. – 1938. – С. 2.
56. Держархів Чернігівської області, ф. Р-8840, оп. 3, спр. 2705, арк. 1.
57. Держархів Чернігівської області, ф. Р-8840, оп. 3, спр. 2705, арк. 7–8.
58. Держархів Чернігівської області, ф. Р-8840, оп. 3, спр. 2705, арк. 46.
59. Держархів Чернігівської області, ф. Р-8840, оп. 3, спр. 2705, арк. 7-10.
60. Виноградський Д. С. Лист Д. Виноградського Дяченку І. Ф. [30 січня 1991 р.] // СКМ, 1 арк.
61. Держархів Чернігівської області, ф. Р-8840, оп. 3, спр. 2705, арк. 13 зв.
62. Держархів Чернігівської області, ф. Р-8840, оп. 3, спр. 2705, арк. 14.
63. Держархів Чернігівської області, ф. Р-8840, оп. 3, спр. 2705, арк. 44.
64. Держархів Чернігівської області, ф. Р-8860, оп. 1, спр. 112, арк. 48 зв. (вклад. арк. 5–6).
65. Держархів Чернігівської області, ф. Р-8840, оп. 3, спр. 2705, арк. 48.
66. Держархів Чернігівської області, ф. Р-8840, оп. 3, спр. 2705, арк. 50–50зв.
67. Держархів Чернігівської області, ф. Р-8840, оп. 3, спр. 2705, арк. 50 зв.
68. Косяненко В. Скарбниця історії краю / В. Косяненко // Радянський патріот. – 1 липня. – 1995. – С. 2.
69. Линюк. Л. «Працю я поставив в основу життя» / Л. Линюк // Деснянська правда. – 1990. – 14 липня. – С. 4; Посвідчення та медаль Ю. Виноградського «За доблесний труд в Великой Отечественной войне 1941 – 1945 гг.» // СКМ, інв. № 2784.
70. Дяченко І. Творець відкритої книги / І. Дяченко // Радянський патріот. – 1990. – 19 червня. – С. 2; 26 червня. – С. 3; 5 липня. – С. 3; 12 липня. – С. 3; 19 липня. – С. 3.
71. Там само. – 1990. – 12 липня. – С. 3.
72. Там само. – 1990. – 19 липня. – С. 3.
73. Там само. – 1990. – 19 липня. – С. 3.
74. ІР НБУВ ім. В. І. Вернадського, ф. 123, спр. 359, арк. 1 зв.

75. Держархів Чернігівської області, ф. Р-8860, оп. 1, спр. 112, арк. 36.
76. Косяненко В. Скарбниця історії краю / В. Косяненко // Радянський патріот. – 1 липня. – 1995. – С. 2.
77. Дяченко І. Творець відкритої книги / І. Дяченко // Радянський патріот. – 1990. – 19 липня. – С. 3.
78. Держархів Чернігівської області, ф. Р-8860, оп. 1, спр. 112, арк. 1.
79. Дяченко І. Творець відкритої книги / І. Дяченко // Радянський патріот. – 1990. – 19 липня. – С. 3.
80. ІР НБУ ім. В. І Вернадського, ф. 103, спр. 5, 3 арк.; спр. 6, 3 арк.; спр. 7, 3 арк.; спр. 8, 3 арк.; спр. 9, 1 арк.; спр. 10, 1 арк.; спр. 11, 1 арк.; спр. 12, 2 арк.; спр. 13, 1 арк.; спр. 14, 1 арк.; спр. 15, 2 арк.; спр. 16, 1 арк.
81. ІР НБУ ім. В. І Вернадського, ф. 103, спр. 12, 2 арк.
82. ІР НБУ ім. В. І Вернадського, ф. 123, спр. 356, 1 арк.; спр. 357, 2 арк.; спр. 358, 2 арк.; спр. 359, 2 арк.
83. ІР НБУ ім. В. І Вернадського, ф. 123, спр. 358, 2 арк.
84. Держархів Чернігівської області, ф. Р-8860, оп. 1, спр. 112, арк. 44.
85. ІР НБУ ім. В. І Вернадського, ф. 103, спр. 2, 29 арк.; Виноградський Ю. С. Земля Сосницька // СКМ, інв. № 2718, 29 арк.
86. Сорока І. Л. Слово про ентузіаста – краєзнавця / І. Л. Сорока // Народна творчість та етнографія. – 1964. – С. 58–60.
87. Виноградський Ю. Рід Олександра Довженка / Ю. Виноградський // Полум'яне життя. Спогади про Олександра Довженка. – К., 1973. – С. 122–123.
88. ІР НБУ ім. В. І Вернадського, ф. 123, спр. 357, арк. 2.
89. Держархів Чернігівської області, ф. Р-8860, оп. 1, спр. 112, арк. 15.
90. Держархів Чернігівської області, ф. Р-8860, оп. 1, спр. 67, арк. 26.
91. Держархів Чернігівської області, ф. Р-8860, оп. 1, спр. 112, арк. 27.
92. Держархів Чернігівської області, ф. Р-8860, оп. 1, спр. 67, арк. 36.
93. Держархів Чернігівської області, ф. Р-8860, оп. 1, спр. 67, арк. 36.
94. Проценко О. Людина невичерпних знань і енергії / О. Проценко // Червоний прапор. – 1959. – 4 листопада.
95. Наш ювіляр // Колгоспна правда. – 1964. – 5 травня. – С. 2.
96. Держархів Чернігівської області, ф. Р-8860, оп. 1, спр. 112, арк. 55–55 зв.
97. Держархів у Чернігівській області, ф. Р-5271, оп. 1, спр. 7, арк. 43.
98. Центральний державний архів-музей літератури і мистецтва України (далі – ЦДАМЛМ), ф. 957, оп. 1, спр. 101, арк. 1.
99. ЦДАМЛМ, ф. 957, оп. 1, спр. 101, арк. 2.
100. ЦДАМЛМ, ф. 957, оп. 1, спр. 101, арк. 1–2.
101. ЦДАМЛМ, ф. 957, оп. 1, спр. 101, арк. 4.
102. Членський квиток Ю. Виноградського учнівського наукового товариства «Юний краєзнавець» // СКМ, інв. № 1258.
103. Лист Чернігівської обласної філії Українського товариства охорони природи та сприяння розвитку природних багатств Виноградському Ю. С. від 5 травня 1964 р. // СКМ, 1 арк.
104. Решедько Н. Вірність / Н. Решедько // Деснянська правда. – 1973. – 19 квітня. – С. 4.
105. Косяненко В. Скарбниця історії краю / В. Косяненко // Радянський патріот. – 1 липня. – 1995. – С. 2.
106. Держархів м. Києва, ф. 16, оп. 464, спр. 2008, арк. 3.
107. Держархів м. Києва, ф. 16, оп. 464, спр. 2008, арк. 3.
108. Бойко В. М. Сосниця – європейське місто / В. М. Бойко, В. М. Пригоровський. – Чернігів, 2010. – С. 28–29; Український з'їзд у Чернігові (8–10 червня 1917 р.): матеріали та коментарі / Упор.: В. М. Бойко, Р. Б. Воробей, Т. П. Демченко. – Чернігів, 2012. – С. 51.
109. Держархів Чернігівської області, ф. Р-5059, оп. 1, спр. 1, арк. 6, 38.
110. Держархів Чернігівської області, ф. Р-8860, оп. 1, спр. 112, арк. 57 зв.

111. Державний архів м. Києва, ф. 16, оп. 464, спр. 2031, арк. 8.
 112. Державний архів м. Києва, ф. 16, оп. 464, спр. 2031, арк. 4–4зв.
 113. Державний архів м. Києва, ф. 16, оп. 464, спр. 2031, арк. 2–3.
 114. Держархів Чернігівської області, ф. Р – 8840, оп. 3, спр. 2705, арк. 39.
 115. Державний архів м. Києва, ф. 16, оп. 464, спр. 2016, арк. 2–2зв.
 116. Державний архів м. Києва, ф. 16, оп. 464, спр. 2016, арк. 1.
 117. Міст на суходолі // Вечірній Київ. – 1973. – 18 листопада.
 118. Сапон В. Музею – ім'я засновника / В. Сапон // Деснянська правда. – 1993. – 12 лютого. – С. 1.
 119. Там само. – С. 1.
 120. Косяненко В. Музей-іменинник / В. Косяненко // Радянський патріот. – 8 липня. – 1995. – С. 4.
 121. Плющ Л. Нагороди – переможцям конкурсу / Л. Плющ // Вісті Сосниччини. – 2014. – 26 квітня. – С. 1.

В статье рассмотрены основные периоды жизненного пути сосницкого краеведа Ю. С. Виноградского. Определены ключевые направления его деятельности на разных этапах жизни, сфера научных интересов, вклад в развитие краеведения и охраны памятников старины на Черниговщине.

Ключевые слова: Ю. С. Виноградский, Сосница, краеведение, охрана памятников старины, музей.

The article deals with pathway of Yu. Wynohradskyyi, who was an investigator of local history from Sosnytsia. The main directions of his activity in different stages of life, field of his scientific researches, contribution to the development of local history and formation of modern museums network in Chernihiv region have been defined.

Key words: Yu. Wynohradskyyi, Sosnytsia, regional ethnography, sight's-keeping activity, museum.

